

Velimir Laznibat, *Govor Dubrovnika u 17. i 18. stoljeću (na osnovi arhivskih spisa)*. — Mostar : Sveučilište, 1996. — 300 str.

Za povijest hrvatskoga jezika važni su svi njegovi zapisi — ne samo oni koji su u bližoj ili daljoj prošlosti tiskani kao knjige ili uklesani u kamen, nego i mali spisi (naravno, i govorena riječ). Velimir Laznibat ponudio nam je svojom knjigom upravo jedan pogled u *Govor Dubrovnika u 17. i 18. stoljeću* — arhivski spisi pokazuju nam iz prošlosti ondašnji jezik baš onakvim kako se on onda govorio i pisao.

Knjiga ima deset dijelova; to su Uvod (11–34), Građa (39–73), Grafija (77–126), Fonologija (129–170), Morfologija (173–222), Sintaksa (225–235), Zaključak (239–251), pregled literature (255–278), dodatak s nekoliko ilustracija, i sa spisima (279–290; razne su ilustracije dane na mnogo mjesta u knjizi), izvadci iz ocjena članova povjerenstva za obranu disertacije (291–296, jer knjiga je zapravo nastala kao doktorska disertacija) te dvije ocjene koje preporučaju knjigu za objavljivanje (297–298). Na kraju je dan i popis ustanova i poduzeća koji su pomogli objavljivanje te knjige (299).

»Slava i veličina staroga Dubrovnika nigdje, ni u književnosti ni u jeziku ni u našoj kulturi uopće, nije tako evidentna kao u Povijesnom arhivu« Grada, piše oduševljeno V. Laznibat, i u spisima »moguće je pratiti svakodnevicu hrvatske Atene od najstarijeg doba do pada Republike 1806. i jezičnog dokinuća 1808. godine« (39). Spisi su najviše na latinskom i talijanskom jeziku, dosta ih je na hrvatskom (latiničkih i ćiriličkih), ima ih i na turskom (više od 10000, str. 67), španjolskom, grčkom i arapskom. No hrvatski »jezik spisa nije posebno proučavan, pogotovu spisa 17. i 18. stoljeća, jer je to razdoblje smatrano novijim kad se radi o jeziku, ali još dovoljno starim da se intenzivno proučava naša prošlost, osobito povijest staroga Dubrovnika«, i ti »su stari spisi jezični spomenik i svrsishodna građa za filologa, ponajviše za dijalektologa« (43).

U dubrovačkom arhivu nalaze se deseci serija spisa, neke serije s deseci-ma svezaka i više (npr. serija 24 *Sententiae Cancellariae* ima ih 260), svaki svezak s mnoštvom spisa. Autor daje pregled arhivskih serija (43–60), podatke o uredu Republike i njegovim pisarima (60–61) i o hrvatskim/slovenskim pisarima slavenske kancelarije (62–64), a posebno ističe i brodske pisare, *škrivane* (65–66), kojima je bila dužnost »da vode brodsku administraciju i računovodstvo, da čuvaju brodske isprave i popis posade, da popisuju robu koja se krca [...], da upisuju visinu vozarine i da izdaju službene potvrde«.

Znanstveno je istraživanje dubrovačkoga arhiva počelo u XVIII. stoljeću, a prvi izvještaj o toj građi dao je Ivan Kukuljević Sakcinski 1857 — pa V. Laznibat daje kratak pregled istraživanjā (66–68) te pregled onoga što je iz arhiva objavljeno (68–72).

Knjiga Velimira Laznibata veoma je bogata podacima, i to što ću ovdje pisati ne smije u očima čitatelja ovoga osvrta umanjiti vrijednost Laznibatova djela.

U početku dijela o grafiji daje se jednu ipak neobična tvrdnja: »Iako je latinica najjednostavnije i najlakše pismo, ipak su “naši stari” nailazili i na znatnije teškoće pri grafijskom njezinu prilagođavanju sustavu hrvatskoga jezika od 16. do 19. stoljeća« (77). Da je latinica »najjednostavnije i najlakše pismo«, onda valjda ipak ne bi bilo onoga za što autor kaže da su »znatnije teškoće«. Osim toga, ako tako pojednostavnjujemo i ako gledamo tako, polazeći valjda od nas danas, zaista ne bismo mogli reći da nam je jednaka čitkost i jasnost *latinice* najstarijega sačuvana dubrovačkoga latiničkoga spisa iz 1524 (str. 64, bilj. 55: jedna oporuka, ser. 10,1, Testamenta Notaria, sv. 33, list 223) i čitkost i jasnost *latinice* spisā s početka XIX. stoljeća. Autor kaže da su se u XVII. i XVIII. stoljeću kancelarija i notarijat »služili (orto)grafijskim pravilima koja su propovijedali i zagovarali Bartol Kašić i Rajmundo Džamanjić« (78) u prvoj polovici XVII. stoljeća, no mislim da treba zaista ozbiljno uzeti u obzir mišljenje Milana Rešetara da kancelari i notari, kako autor to piše, »nisu poznavali pravopisne reforme svoga vremena« (78) i Tomislava Maretića »da ni stari pisci nisu slijedili Džamanjićeve grafijske norme« (78/79). Pogleda li se način pisanja u ovim ili onim spisima, vidi se ipak neka sustavnost, a ona se može vidjeti i u primjerima koji su u knjizi, a naročito u dva relativno dulja prijepisa (80–82) — jedne pjesme (iz *Vitae Illustrium Rhacusinorum*, autographon, Ignatii de Georgiis, ser. 21.2, Memoriae, sv. 110, f. 7v) i predgovora pravilniku o vladanju sestara reda sv. Dominika (ser. 21.2, Memoriae, sv. 141).

Autor naglašava: »Grafija je dubrovačkih spisa 17. i 18. stoljeća slična talijanskoj.«; kaže da hrvatski i talijanski »imaju iste glasovne vrijednosti samoglasnika: *a*, donekle *i* i *u*, te suglasnika: *p*, *b*, *f*, *v*, *t*, *d*, *l*, *m*, *n* i, donekle, *r*.« (84). Daje primjere s udvajanjem suglasničkih slova, što ukazuje na kračinu sloga pred tim. Da je zaista tako, može se zaključiti npr. po tome što je u dubrovačkom *robba* (za *rōba*) prema talijanskom *roba* (84), *Kangdiella* : tal. *candela* 'svijeća'. S druge pak strane, talijanizmi od onih talijanskih riječi koje se pišu s udvojenim suglasnicima, i sami imaju udvojene suglasnike: *zeccu* : tal. *zecca* 'kovnica', *succedati* : tal. *succedere* 'naslijediti', *differenze*, *benefizio* (»samo u tal. riječima«, za *ff*), *aggiustalla* : *aggiustare* 'urediti, popraviti, izravnati' itd., tj. »u tal. riječima dosljedno talijanskom ortografijom« (85).

Primjeri (na str. 84–86) koji očito ukazuju na kračinu sloga ispred udvojeno napisana suglasnika jesu ovi: *potrebbe*, *robba*, *dobba*, *nebbi*, *Martolizze*,

Martolizze, Diezzi, diezzi, occima, Vecchie, Kucchja, kucchi, kucchiu, idde, neddo, mieddi, budde, buddu, viddiosam, Higgiu, Bogga, ù duggo, kakko, takko, na Pillah, na Pillam, millosarghiu, uelle, illi, allibise, monagnkalla, kapellije, illiti, ostalla, mallo, Galliam, menni, urre, gorri, gorre, Curriera, morra, bitti, faloscitti, datti, svatti, nacinittije, darouatti, osvoitti, imatti, Brattu, patti, sciovotta, Dietetta, kmetta, cettiri, matti, diegotte »gdje god te« i drugi. — Ne vidi li se tu *potrèbe* (ne *pòtrebe*), *ròba, dòba, nè bi, Martofice, djèci* (ili *djèci*), *òcima, vèce...*, pa onda i mlade *živòta, četiri?* — Dan je i primjer *fada snamo i fadda mosgemo*, koji »ukazuje na nedosljednost pisara« (ili bi se tu mogao vidjeti odraz intonacije toga sklopa riječi — da je za prvo naglašena važnost *znamo*, a za drugo važnost *sada?*).

Dvostruki se samoglasnici pišu kada je veoma izrazita i izražajna dužina sloga, kao u genitivu množine: *dinaraaa, kreditaa, kuchizaa* itd. »u genitivu množine uz brojeve«, *od kuchie Gradichiaa, Gradijchiaa*; također u imperativu *kalaa 'kàlāj'*, »i danas u Dubrovniku: *kalaj se* = spusti se«, te u mogućim riječima istopisnicama: *paas od slata*, i drugdje gdje bi moglo zatrebati radi nekakva razlikovanja.

U odjeljku »Dvoglasnik ie ili zamjena staroga jata« (88–90) autor daje više primjera — uglavnom, i za /ie/ i za /je/ nastale od *ě* piše se *ie*. Možda ne bi među primjere trebalo dati *mientouati* »dubrovački mjentovati = imenovati, ukazati«, jer ne radi se ni o kakvu odrazu jata (ako hoćemo, možemo govoriti o pseudojatu), nego je to *mjêntovati* od *mijente ili *mijenta, što bi bilo iz tal. *mente* (v. Petar Skok, *Etimologijski rječnik...* 2, 406, a o sekundarnom se jatu pisalo i inače dosta, usp. npr. u radu Milana Rešetara *Jezik Marina Držića, Rad JAZU* 248, 1933). Da se ne treba mnogo obazirati na *je* od jata, vidi se i po novijim procesima, kao *vigieti, vighieti* = *videti* prema starijem *vidielifmo* = vidjeli smo, ili novije *ghie* = *đe* prema starijem *diemuje* = (g)dje mu je. Uostalom, i primjeri iz tiskanih djela Dubrovčana XVI–XVIII. stoljeća pokazuju i *je* za kratko i *ie* za dugo (Nikola Ranjina, Dinko Ranjina) i za oboje *ie* (Mavro Orbini, Junije Palmotić) i *je* (Ignjat Đorđić), a i Rajmund Džamanjić u *Nauku za pisati dobro...* (1639) ima *ie* i za kratko i za dugo, »dok je samo jedanput (u tekstu knjižice) zapisao *y*, koji mu je inače znak za slovo *j*, u kratkom jatu: *besyediti*« (90), vjerojatno mu se nije činilo isto je u *besjediti* i npr. u *sjediti*.

Za samoglasno *ɾ* »redovito nalazimo *ar* u svim spisima 17. i 18. stoljeća« (90). Rijetko je *er*. V. Laznibat pronašao je samo jedan primjer s pisanjem *ir*, *ù pìrvom prigodi*, za što misli da je »vjerojatno, pisarska pogreška« (136), no dodao bih tomu da sam ja naišao na još jedan takav primjer, s početka XIX. stoljeća: *irgiav* (ser. 10.1, Testimonia Notariae, sv. 89, f. 126v; 12.VIII.1803). Svi su drugi autorovi primjeri s *ɾ* unutar riječi, pa je možda to što se radi o početku riječi bio razlog za drugačije pisanje, kao što je pisanje Pera Budmanija *èrvati, èrvanje* pisanje u tom konkretnom slučaju za *ɾ*, tj. *è*

najvjerojatnije tu znači *a*, *šva*. Također, pisanje *umro* (u tiskanim djelima) možda ne znači baš trosložno *umro* nego dvosložno *umro*, pa tu *r* ne bi bio zapis za slogovno *r*.

U odjeljku o slovu *j* ne ističe dovoljno to da u neko doba jednostavno nije razlikovano čitanje slova *i* i *j* – to se naročito može vidjeti po primjeru *najstarij*, što možemo shvatiti kao zapis za izgovor *najstarii*, *najstariji*. Radi se o pisanju u skladu s onim kako su pisatelji osjećali vezu između slova i glasa. Riječ *naiviernie* mi možemo vidjeti, ako želimo, i kao nepravilno pisanu, jer u njoj slovo *i* ima naizgled tri različite funkcije, no posve je zamisliva situacija da bi tko tu riječ zapisao i kao *najvjernje* (iako, kako piše autor u bilješki na str. 106, da pisanje *j* umjesto *i* »nije baš često u spisima 17. i 18. stoljeća«, ali za odnos i zamjenu *i*–*j* u pisanju nekih riječi kaže da »to nije slučajna pisarska nesmotrenost, jer su *i* – *j* dosta često podudarni i zamijenjeni«, str. 131). – No u nekim se slučajevima uopće ne radi ni o kakvu izostavljanju slova *j*. Tako u *er*, *erboje*, *erboga* najvjerojatnije nemamo *jer* nego je to *er* (*jer* < psl. *je-že, *er* < psl. *e-že, *s e* koji je npr. u *e*, *eda*). U pisanju imperativa *kalaa* nije izostavljeno *j* jer se taj imperativ i izgovara bez *j*, o čemu autor piše dalje (na str. 219–220); a ako se nešto ne izgovara, onda je jasno da se to neizgovoreno ne piše te da se onda uopće ne radi o izostavljanju u pisanju.

U odjeljku o pisanju glasova *lj*, *nj*, V. Laznibat kaže: »Rijetko se *n* piše za *nj*, čak i manje no što bismo očekivali, a grafem *n* mjesto *nj* odnosno *gn* nalazimo u sljedećim primjerima: *sgivotinu* (...) i *djetinstva* (...)« (97) – no to nisu riječi *životinja* i *djetinstvo*, nego su to *životina* i *djetinstvo* (*-ina*, ne *-inja*; polazno *djetin(i)*, ne *djetinj(i)*), pa se tu ne radi o pisanju slova *n* za glas *nj*. Također, pisanje *Evangelie* i *usdanie* prije će ukazivati na izgovor, kako to znamo pisati, *evandel'je*, *uzdan'je*, tj. sa slijedom *l+j*, *n+j*. Slično je npr. u rukopisnom djelu *Boggogljubnâ Djella...* (2. pol. XVIII. st., ser. 21.2, Memoriae, sv. 127), gdje imamo *d+j* u *Ghradjanâ* gen. mn. (f. 29), što je izgovor *gradjanâ* (a ne *gradanâ*), i *svegh* (f. 3v), što je izgovor *sved*. – Kao i na još nekim mjestima, autor brka glas/fonem sa slovom/grafemom. Npr., jedan se odjeljak zove »Grafemi *lj* i *nj*« (95–98), a zapravo se piše o grafemima *gli*, *gn* za foneme za koje mi danas pišemo grafeme *lj*, *nj*.

Pomalo mi se neobičnim čini zaključak poglavlja o pisanju: »Uostalom, latiničkim pisarima nije bilo lako pisati sve one glasove hrvatskog jezika kojih u latinici nije bilo, npr. naše nepčanike, palatalne suglasnike. Oni su samo nastojali primijeniti grafiju talijanskog jezika.« (117) – Čini mi se da se može reći da se jedan pisar navikao pisati, i da on nije npr. svaki put pišući hrvatskim jezikom, mislio na talijanski; on je zapravo pisao hrvatskim jezikom na hrvatski način kako je on to znao, i njemu je to pisanje bilo hrvatsko. To se tiče svakoga pisatelja, svakoga tko piše.

Odjeljak »Zamjene staroga jata« (130–135) počinje zapravo posve nepotrebnom bilješkom koja je pridružena naslovu: »Suvremena norma ijekav-

skoga izgovora, pod naslovom »Dvoglasnik ie«, prikazana je u najnovijem *Hrvatskom pravopisu*, 1994., str. 39. – 49., s brojnim primjerima.« (Izgovorna norma jest jekavska, ne ijekavska.)

Autor kaže da spisi XVII. stoljeća, »napose za dubrovački govor relevantni testamenti i, pogotovo, sva arhivska građa 18. stoljeća dokazuju da su ikavizmi sve rjeđi i da obično “dolaze” u istim leksemima« (131/132), kao što su *ovdi*, *prid*, *priko*, *priveliku*, *gori*, *pridat* – dakle radi se o prefiksu *pri-* za *prě-* (> *pre-*, *prije-*), o *prid* za *prěd* (> *pred*) i o lokativnom *-i* za *-ě*, što je isto što je i u lokativu *ženě (*đuši, s *-i* iza palatalnih suglasnika). – Treba znati da i V. Laznibat, riječ *ikavizam* tu ima značenje – kako to bude i s mnogim drugim autorima – »sâm odraz staroga *ě* kao *i*«, a ne npr. »riječ s odrazom staroga *ě* kao *i* koja je u neikavski govor došla iz ikavskoga govora«.

U 18. stoljeću ima još riječi s *i* < *ě*: *Biograd*, *oudi*, *ondi*, *pritece*, *pritechlo*, *prid*, *pridaol/pridala*, *priminuol/priminula*, *Pristogliom*, *Primoguchiega*, *prikko jucer* itd. (132). I opet se radi o istoj razdiobi (ime *Biograd* ne bi trebalo pripadati tim skupinama, jer se radi upravo o imenu, a osim toga, tu je i odnos *bio/bijel*, *ciolcijel*, *dioldijel*, pa zbog takvih primjera možda i uopće nije najzgodnije govoriti o ikavizmima).

Iz tih se primjera ne može zaključiti kako V. Laznibat zaključuje: »treba ipak primijetiti da usporedbe i odnosi ijekavizmi/ikavizmi ne dokazuju i ne pokazuju drugo do stalnu fluktuaciju između narječjâ i govora, odnosno i ikavizme možemo naći u autohtonim ijekavskim govorima« (132/133). Primjeri mi se ne čine takvima da bi se moglo govoriti o utjecaju sa strane, iz kakva ikavskoga govora.

U odjeljku »Promjena glasa *o* u *e*« (141–143) piše se upravo o tome, tj. kao da se u nekim riječima događa takva promjena. No za oblike kao što su *ovoga* : *ovega*, *toga* : *tega*, *onoga* : *onega* itd., tj. kako se »i danas govori u Dubrovniku: *ovega*, *tega* i *onega*; *ovemu*, *temu* i *onemu*« – možemo govoriti samo o usporednim oblicima. Tako je i sa slučajem *petero* : *petorica* ne treba govoriti o promjeni *e* u *o* ili *o* u *e*; na str. 143 autor daje primjere iz dubrovačkih spisa *petero*, *peteriza*. U bilješci na toj stranici, zbog toga što *Priručna gramatika* 1979 »brojeve tvorene sufiksom *-ero* i *-oro* smatra zbirnim«, zbog toga što *Hrvatski pravopis* 1994 »upisuje ih u brojne imenice navodeći primjere: *tridesetero*, *pedesetero*; a tako i Dubrovčani govore, na *-ero*, kao i ranije, u starini, u spisima«, i valjda zato što je u svojem *Srpskom rječniku* Vuk Stefanović Karadžić »davao prednost zbirnim brojevima na *-oro*, pogotovo brojnim imenicama na *-orica* iz njih izvedenim« – autor daje ovakav zaključak, posve nepotreban u knjizi kakva je ta: »Slijedit ćemo, dakle, dubrovačku tradiciju i današnji govor većine hrvatskoga pučanstva i davati prednost oblicima na *-ero*!« – Također, riječi *grob* i *greb* dvije su različite riječi istoga značenja, nije riječ *greb* nastala od riječi *grob*, i nije bilo ni obratno (usp. *pogreb*).

Među sažimanja vokala autor je uvrstio i odnos *koji* i »posve rijetko« *ki*, no

tu bi se radilo o različitu postanju, bez ikakva sažimanja: *ki* < *k_b-j_b (usp. *k_b-to > *kto* > *tko*, u govorima *ko*, *gdo*, *što...*; *k_b-j_b > *ki*, *kaj*), dok u koji imamo *ko-* iz kosih padeža (*kogo).

»Sažimanje nalazimo i u specijalnom dubrovačizmu: *gòspâr* (< *gospodar*)« (148), no mislim da tu svakako treba imati na umu značenje te riječi, jer se riječi koje služe za obraćanje često pokraćuju neovisno o glasovnim i drugim zakonitostima (*gospon*, *gospa*, tako i u drugim jezicima za takve riječi).

U dubrovačkim se spisima nalazi i zamjenica muškoga roda *ta*, što autor tumači tako da »se *j* ne javlja ili je ispalo u dubrovačkom govoru (analogijom prema drugim oblicima)«, čega »ne nalazimo, bolje reći ne čujemo, u današnjem dubrovačkom govoru«, pa to objašnjava »time što je osnova toj zamjenici *t* a *aj* joj je nastavak, i to od *t_b*, pa se naglašeni poluglas vokalizirao te je *ta* dobilo "navezak" *j* (radi razlikovanja od ž.r.)« (150). Kraj je zapravo na tragu pravoga objašnjenja, s tim da se u prošlosti ne može govoriti o nastavku *aj* (ni o navesku), prije bi bilo slično kao *k_bj_b > *ki* i *kaj* (i *ov_bj_b > *ovi* i *ovaj*), tako *t_bj_b > *ti* i *taj*, a *ta* za muški rod upravo je od staroga muškoga roda *t_b (kao što imamo i *ov*, *on* < *ov_b, *on_b prema *ovaj*, *onaj*, *ovi*, *oni* s **-j_b*). Zamjenica *ta* za muški rod nije nepoznata ni starijem jeziku ni narodnim govorima.

Autor previše za mjerilo uzima današnji standardni jezik – i po pravopisu i po oblicima i po riječima.

Npr., za riječ *Dogoghiaj* kaže »dogođaj, i danas u Dubrovniku mj. dogođaj« (93); a tu se nema što uspoređivati s našim današnjim standardnim *dogođaj*, jer je *dogođaj* obična riječ za ondašnji dubrovački govor (uostalom, i za jezik književnosti XIX. st.; naći ćemo npr. i *zgođaj*; danas imamo sasvim obično *ugođaj*). Je li danas u Dubrovniku ili u hrvatskom standardnom jeziku drugačije, to nije važno.

Na str. 213 autor daje »nekoliko neobičnih oblika prezenta u usporedbi s današnjim stanjem«, koji i nisu tako neobični (npr. *pošlje*, *otide* prema *pošalje*, *ode*), jer se na njih može naići u jeziku književnosti (i dubrovačke), kao što je za književni jezik XIX. i početka XX. stoljeća (te za gramatike toga vremena) sasvim obično *živemo* (»i danas tako kažu Dubrovčani«, od glagola *živsti*). Uostalom, pisao je P. Budmani da se infinitiv *živsti* ne govori nego *živjeti* i *življeti*, »a u prezentu se opet govori *živem*, a *živim* nije poznato« (Dubrovački dijalekat, kako se sada govori, *Rad JAZU* 65, 1883, 175).

»Kao posebnost i osobitost dubrovačkoga govora treba spomenuti glagol *riêti*, kako se i danas govori u Dubrovniku, umjesto *rêći*«, piše V. Laznibat (221), pa veli da je pravilan aorist »*rieh* [...], ali i *rekoh*«. – S gledišta tvorbe i povijesti, oba oblika pravilna. Uostalom, radi se o važnu očuvanju staroga praslavenskoga sigmatskoga aorista *rêxъ (< pretpsl. *rêk-s-om).

Autor je naveo riječi P. Budmanija: »Neki, ali samo manji broj, koji ne-

pomnjivo izgovaraju, ne razlikuju *lj* od *j*, i govore npr. *boje, uje mj. bolje, ulje.*« – i nastavio ovako: »Međutim, u današnjem dubrovačkom govoru grada i okolice, bez obzira na ogroman broj obrazovanih ljudi, čuje se doista *j* mjesto *lj*, ali tu kolokvijalnu osobinu ne nalazimo u spisima 17. i 18. stoljeća, a neki bar, dosta vjerno, grafijski, odslikavaju ondašnji govor dubrovački.« (97) – Tu se nema što razmišljati o obrazovanosti i neobrazovanosti, radi se o pojavi običnoj za govore u Dalmaciji.

Autor piše: »U usporedbi s današnjim Pravopisom i normativnim suvremenim gramatikama sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi, konstatiramo, pogrešno je u tekstovima arhivskih pisaca.« (122) – To je zaista posve pogrešan pristup. Ne može se očekivati od čovjeka iz XVII. ili XVIII. stoljeća da se drži norme XX. stoljeća! Po takvu je gledanju pogrešno i pisanje u XIX. stoljeću, npr. u *Slovnici hèrvatskoj* Antuna Mažuranića, gdje primjerice u 4. izdanju (1869) imamo (iz predgovora 1. izdanju 1858): »Ova-je knjižica spisana po naruci visokoga c. kr. Ministarstva Bogoštovja i Naukah, a bijaše namènjena, da-se troškom c. kr. ravnateljstva za izdavanje školskih knjigah izda u Beču.« (III); ili: »Pod pojmom slovnice hèrvatske razumèva se nauk o pojedinih rèčih ovoga jezika, i o načinu, kako-se govor iz njih sastavlja.« – Dakle tu bi bilo pogrešaka i pogrešaka u odnosu na darašnjicu, no to nisu pogreške. Isto, po takvu je gledanju interpunkcija hrvatskih tekstova prve polovice XX. stoljeća posve pogrešna. Također, po *Hrvatskom pravopisu* 1996 (i 1995, 1994, 1971/1990) pravilno je pisanje npr. za raspon stranica ovako, s bjelinama i točkama, 122. – 124., a hrvatska praksa to najčešće piše bez bjelina i bez točaka 122–124, ili, rjeđe, bez bjelina i s točkama 122.–124. Znači li to da hrvatska praksa piše pogrešno?

Na jednome mjestu autor ukazuje »i na dosljednost zamjene staroga jata sa *i* ispred *o*, što je karakteristika i starijega dubrovačkoga govora, a danas je zamjena *i* ispred *o* (< *l*) pravopisna norma književnog jezika« (133). – Jasno je da se piše ono što se govori, pa će se pisati i takva alternacija *jeli* (*vidjeti, vidio* itd.).

Tako se ne radi o tome da je uobičajeno »sastavljeno pisanje futura I., s gubljenjem suglasnika *-t* ispred nenaglašenih, kraćih oblika *ću, ćeš...*, što je logično za ondašnju pisarsku maniru sastavljenoga pisanja enklitika« (216), jer su se onda pisale zapravo naglasne cjeline. (Usput budi rečeno, u obliku *predatmuchiesc = predat mu ćeš* nije »predat ćeš mu« s očuvanim takvim *-t* (217), jer se radi o namještanju enklitika sasvim običnu za taj jezik, nego je tu onaj infinitiv na *-t* o kojemu autor piše nekoliko redaka niže.)

Dakle, jedan moj velik prigovor jest to isticanje nekakve pravilnosti današnjega hrvatskoga standardnoga jezika u odnosu na jezik koji se opisuje u knjizi.

Kako to već bude u svakom većem tekstu, ima pogrešaka koje autor više ne može ni primijetiti. Tako sam slučajno naletio, tražeći u arhivu u spisima

imperativne oblike, na to da jedan Laznibatov primjer nije u Lpt 51, 179, nego je to 279. Takvo što svima nam se događa.

Bibliografija je bogata, na 24 stranice, u dva dijela: djela »spomenuta i citirana u ovom radu« i ona koja su »pročitana u cijelosti ili dijelom prije i za vrijeme pisanja ovoga rada«. No bibliografija je neujednačena, ima i nepotpunih jedinica — npr. »Bertil Malmberg: *Fonetika*«; ili su dani naslovi članaka, bez podatka gdje su ti članci objavljeni, ali s podatkom pod kojom je signturom taj separat u dubrovačkom arhivu, itd. Šteta što je tako, jer sigurno će se naći tko koga bi zanimalo tražiti dalje, pa bi se taj mogao podosta pomučiti u traženju.

I jedna napomena koja se ne tiče samo te knjige nego i mnogih drugih novijih jezikoslovnih i sličnih izdanja. — Danas se zaista veoma lako može baratati svim sastavinama koje su potrebne za knjigu. Izdavaštvo je danas i stolno izdavaštvo, pa svatko tko ima računalo i odgovarajuće programe može danas brzo i jednostavno prirediti knjigu za tisak. Ne bi smjelo biti nikakvih posebnih teškoća s više-manje običnim znakovima. Nažalost, u knjizi o kojoj sam ovdje pisao umjesto slova *z* upotrebljava se gotovo rukopisno *ʒ* koje odudara od okolnih slova. Umjesto *f* bude ponekad *f*, ponekad se pojavljuje znak za integral ili njegova gornja polovica, pa i obično veliko *S*. Umjesto znaka *ʒ* pojavljuje se *r*. Umjesto pravih slova *ʒ* i *ʒ* pojavljuju se nespretne zamjene, slične njima. — Takvi se otkloni od običnoga moraju izbjegavati. Neće baš biti da je starim slagarima olovnih slova bilo lakše nego što je nama danas kada sjedimo za računalom, koje nam je upravo i pisači i slagarski i kakav već sve ne stroj.

No na kraju treba svakako istaći da knjiga Velimira Laznibata ima svoju veliku vrijednost: na tih je tristotinjak stranica velik upozor na bogatstvo koje se krije u našim arhivima (i drugdje), i dio je toga bogatstva i pokazan. I naravno, V. Laznibat dao je zaista velik doprinos upravo tomu da i mi drugi dobijemo neki uvid u to bogatstvo. Jako je važan Laznibatov jednostavan pregled arhivskih serija važnih za njegov rad (43–60) te pregled što je iz arhiva objavljeno i gdje (68–73).

Treba se nadati da će novi prilozi Velimira Laznibata u opisivanju jezika dubrovačkih spisa (hoćemo li uskoro vidjeti obećan rad o rječniku?) biti još zanimljiviji.

Alemko Gluhak